

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.11.5>

Volume 6/2

2022 p. 68-97

BEHİÇ ERKİN İLE GYULA NÉMETH ARASINDAKİ YAZIŞMALAR
(1934-1949)

CORRESPONDENCE BETWEEN BEHİÇ ERKİN AND GYULA NÉMETH
(1934-1949)

Emre SARAL*

ÖZ

Behiç Erkin, 1928-1939 yılları arasında Elçi olarak bulunduğu Macaristan'da, ünlü Macar Türkolog Gyula Németh ile temasa geçerek kendisiyle yazışmıştır. 1934 yılında başlayıp 1940'ların sonuna dek süren bu yazışmalar günümüzde Budapeşte'deki Ulusal Széchenyi Kütüphanesi El Yazmaları Bölümünde muhafaza edilmektedir. Klasörde bulunan yazışmalar 19 mektup ve kartvizitle kartpostalardan ibarettir. Başlangıçta mesleki konulara dayalı resmî temaslar söz konusuysa da zamanla ahabaplığa evrilmiştir; öyle ki bu iki şahıs, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki Soğuk Savaş'ın başlangıç aşamasında araya giren engellere rağmen birbirlerine yazmayı sürdürmüşlerdir. Erkin'in diplomatik görevlerini tamamlayıp Türkiye'ye dönmesinin ve savaşın ardından yazışmaların içeriği yeni yıl tebriği vesilesiyle hal hatır sorma biçimine bürünmüştür. Bu yazışmalar dönemin siyasal ve sosyal atmosferini yansıtmaya, Macaristan'daki Türkoloji bilimine dair ipuçları vermesi açısından dikkate değerdir. Yazışmalar Németh'in de uzmanlık alanıyla uyduğu üzere, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Kültür Devrimi'nin önemli bir sütunu olan Türk tarihi ve dilinin tarihsel kökenlerinin tetkik edildiği döneme denk gelir. Türk yetkililer Macar alimin bilgisinden en ileri düzeyde istifade etmeyi bilmişler; Macar bilgin de meslekî birikimini paylaşma hususunda oldukça istekli davranmıştır. Bu çalışmada söz konusu tasnifte yer alan yazışmalar aynen

* Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, E-mail: saral@hacettepe.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0281-203X, Ankara, Türkiye.

paylaşılması olup kronolojik olarak verilen yazışmalarda bahsi geçen kişi ve olaylar açıklanarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Behiç Erkin, Gyula Németh, Türkoloji, Hungaroloji, mektuplaşma.*

ABSTRACT

Behiç Erkin corresponded with Gyula Németh, the famous Hungarian turcologist, where he was the minister in Hungary between 1928-1939. These correspondences, which began in 1934 and continued until the end of the 1940s, are kept in the Manuscripts Department of the National Széchenyi Library in Budapest. The relevant folder consists of 19 letters, business cards and postcards. It is understood that this contact, which initially included official contacts on professional issues, evolved into a friendship over time; So much so that these two people continued to write to each other despite the obstacles such as the Second World War and the Cold War. Following Erkin completed his diplomatic missions and returned to Turkey, the content of the correspondence took the form of New Year gratuities. These correspondences are remarkable owing to the fact that they reflect the political and social atmosphere of the period and give clues about the turcology in Hungary. The correspondence emerged during the examination of the origins of Turkish history and language, which was an important pillar of the Turkish Cultural Revolution in the Early Republican Period, as Németh's area of expertise was in line with. The Turkish authorities were able to utilize the Hungarian scholar's knowledge to its utmost where the latter was very willing to share his professional experience. In this study, the correspondence between Behiç Erkin and Gyula Németh in the referred classification is completely given while the people and events mentioned in these correspondences, which are given in a chronological order, are explained and interpreted.

Keywords: *Behiç Erkin, Gyula Németh, turcology, hungarology, correspondence.*

Giriş

Asker, diplomat, devlet adamı Behiç Erkin, 5 Nisan 1876'da İstanbul'da doğmuştur. 1898'de Harp Okulu'ndan mezun olmuş ve kurmay sınıfına ayrılmıştır. 1907 yılında Selanik'te görev yaparken demiryolu ulaştırması konusunda uzmanlaşmıştır. Balkan Savaşı'nda esir düşmüş ve 1913'te İstanbul'a geri dönmüştür. Birinci Dünya Savaşı

TOBİDER

International Journal of Social Sciences

Volume 6/2 2022 p. 68-97

sırasında ordunun ikmal dairesinde görev yapmış; 1917’de albaylığa yükselerek Azerbaycan’da askerî teşkilat kurmak üzere görevlendirilmiştir. Mütareke sonrasında İstanbul’un işgaline kadar Genelkurmay Dairesi Bütçe ve Teşkilat Komisyonunda görev yapmış; işgalle birlikte Anadolu’ya geçmiştir. Atatürk’ün tavsiyesiyle Anadolu-Bağdat Demiryolları Genel Müdürlüğü görevine getirilmiştir. Millî Mücadele sırasında Ankara Hükûmetinin kontrolündeki demir yollarının aksamadan çalışmasında büyük pay sahibi olmuştur. Cumhuriyetin ilanının ardından 1925 yılında İstanbul Mebusu olarak seçilmiş; 1926 yılında da Nafia (Bayındırlık) Vekili olmuştur. İlk diplomatik görevi 4 Kasım 1928 tarihinde atandığı Budapeşte Elçiliği’dir. Bu görevini 13 Temmuz 1939 tarihinde Paris’e Büyükelçi olarak atanana dek sürdürmüştür. Paris’in Nazi işgaline girmesinin ardından elçiliklerin Vichy’ye taşınmasıyla 10 Eylül 1940 tarihinden 13 Temmuz 1943 tarihine dek Vichy Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Bu görevi sırasında 20 bine yakın Musevi kökenli kişiye Türk pasaportu vererek onları Holokost’tan kurtarmıştır. 1943 yılında Çankırı mebusu olarak seçilmiş, bu görevini 1946’ya dek sürdürmüştür. 11 Kasım 1961 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir.¹

Erkin, disiplini ve öngörülü tutumu sayesinde on seneyi aşkın bir süre boyunca görev yaptığı Macaristan’dan cemiyet hayatının aranılan ismi ve kordiplomatik duayen olarak ayrılmıştır.² Erkin, Macaristan’da elçilik görevinde bulunduğu dönemde Budapeşte Üniversitesi (günümüzde Loránd Eötvös Üniversitesi - ELTE) Felsefe Fakültesi Dekanı ve aynı zamanda Türkoloji Bölüm Başkanı olan ünlü Türkolog Gyula (Jules) Németh (1890-1976) ile pek çok sefer yazışmış; kendisiyle kişisel ahbaplık geliştirmiştir. Bu yazışmalar, 1934 yılında başlayıp 1940’ların sonuna dek sürmüştür. Macar Türkolojisinin önde gelen ismi Profesör Németh’in, Türk filolojisi ve dil biliminin yanı sıra farklı dönemlerde cereyan eden Türk-Macar ilişkileri üzerine de tetkikleri olmuştur. Vásáry’nin ifadesiyle “*kendisini dünyanın birçok yerinde profesörlük yapan ustaları yetiştiren Türkolojinin Budapeşte ekolünün kurucusu olarak tanıtmak abartılı olmaz.*”³ Bilimsel çalışmalarının yanı sıra, idarecilik vasfı da bulunan Németh, 47 sene boyunca yürüttüğü Türk Filolojisi bölüm başkanlığının yanı sıra, aynı üniversitenin rektörlük görevinde de bulunmuştur.

Bu yazışmalar Macar Ulusal Széchenyi Kütüphanesi El Yazmaları Bölümünde 121. Fon 184 sıra numarası ile kayıt ve koruma altına alınmıştır.⁴ Klasörde bulunan yazışmalar 19 mektup, kartvizit ve kartpostaldan ibarettir. Klasörde Nemeth’in gönderdiği mektupların

¹Oğuz AYTEPE, “Behiç Erkin (1876-1961)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/behic-erkin-1876-1961/> (Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2022); George S. HARRIS, *Atatürk's Diplomats & their Brief Biographies*, The Isis Press, İstanbul 2010, s.142. Erkin’e soyadı “müstakil fikirli” olduğu gerekçesiyle bizzat Atatürk tarafından verilmiştir. Behiç Erkin, *Hâtırat (1876-1952)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010, s.381-382.

²Erkin, *age.*, s.424-425, 580-584.

³István VÁSÁRY, “Németh, Gyula”, Macar Türkologlar Küçük Biyografik Ansiklopedi, (Yay. Gábor Fodor), Macaristan Büyükelçiliği – Türksoy Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı, Ankara 2022, s.166-169.

⁴*Országos Széchenyi Könyvtar (OSZK)Kézirattár* Fond 121 (Németh Gyula hagyatéka - Gyula Németh’in mirası) / 184.

müsveddeleri yer alırken Erkin'den gelen mektuplar orijinal biçimleriyle muhafaza edilmiştir. Bu malzemenin fotokopi veya fotoğraf ile çoğaltımı yasaktır; sadece suretlerinin el yazısıyla çıkarılmasına müsaade edilmektedir. Bu vesileyle, çalışmada günümüz imlâsına uymayan ve hatalı kullanımlar orijinal metinlerden üsluba dokunulmaksızın aynen aktarılmıştır; baskı hatası değildir. Yazışmalar kronolojik sıraya göre numaralandırılmış ve ilgili klasördeki esas sayfa numaraları da okuyucuya yol göstermesi açısından ilgili dipnotta verilmiştir. Yazışmalarda bahsi geçen kişi ve olaylar hakkında yine dipnotlarda açıklayıcı bilgi bulunabilir. Az sayıda Fransızca evrakın yanı sıra yazışmalar ağırlıklı olarak Türkçe yapılmıştır. Fransızca evrakın Türkçe tercümeleleri de ilgili yazışmanın hemen altında köşeli parantez içerisinde verilmiştir.

1⁵

T.C.

Budapeşte, 20 Temmuz 1934

Budapeşte Elçiliği

No: 13084

Efendim!

Türk Dili Tetkik Cemiyetinin hami reisi bulunan Türkiye reisi cumhuri Gazi Mustafa Kemal Hazretlerinin himayeleri altında, 18 Ağustos 1934 tarihinde, İstanbul'da Dolma bahçe sarayında ikinci Türk dili kurultayı toplanacaktır.

Bu kurultay millî bir kongre mahiyetinde olmakla beraber merbut tez mevzuları listesi mündericatından anlaşılacağı üzere beynelmilel dil işleriyle uğraşan ülemayı da alakadar edeceği şüphesizdir.

Türk dili tetkik cemiyeti umum kâtipliğinden alınan 10.7.1934 tarihli mektupta birinci Türk dili kurultayı azaları ile cemiyetin merkez ve dışarı teşkilat azalarından tez iryat etmek isteyenlerin tezlerini ve kurultaya iştirak etmek isteyenlerin de adres ve isimlerini nihayet 15 temmuza kadar bildirmeleri rica edilmektedir.⁶

İştirak arzu buyurduğu takdirde keyfiyetin, Ankara'da Türk Dili Tetkik Cemiyeti Umumî Kâtipliği adresine doğrudan yazılması rica olunur Efendim.

⁵ OSZK *Kézirattár* Fond 121/184, 1.

⁶ Profesör Németh kurultaya katılmamıştır. İkinci Türk Dil Kurultayı'na Sovyetler Birliği'nden Profesör Samoiloviç ve Profesör Meşçaninof; Almanya'dan Profesör Gise ve Polonya'dan Profesör Zayçakofski yabancı dil bilginleri olarak katılmışlardır; bk. *Türk Dili*, Sayı 12, Haziran 1935, *İkinci Türk Dil Kurultayı, 1934: Müzakere Zabıtları, Tezler*, Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Ankara 1935.

Budapeşte Elçisi

İmza Behiç

2⁷

Budapeşte, 29.I.1935

xi. Verpeléti út 24.III.3

Pek mühterem efendim!

Mektubunuzu aldım, emrinize amadeyim.

Cuma günü müstesna olarak, hangi gün isterseniz ikametgâhımıza teşrif buyurunuz, saat onbirbuçuktan onikiye kadar evdeyim. En samimî hurmetlerimin kabulü ricasile. N.G.

3⁸

Türkiye Cumhuriyeti

Budapeşte: 1 Şubat 1935

Budapeşte Elçiliği

No. 13566

Saygıdeğer Profesör,

Geçen Ağustos ayında İstanbulda toplanan ikinci büyük dil kongresi dağılırken Reiscümhurumuz Kemal Atatürk Türk Dili Tetkik Cemiyetine türkoloji hakkında muhtelif memleketlerde çıkan eserlere dair bir bibliyografi hazırlanmasını emir buyurmuşlardır.

Türkoloji ile meşgul memleketlerin en mühimmi olan Macaristanda macar âlimleri tarafından gerek macarca ve gerekse diğer dillerde yazılan kitapların bir bibliyografisinin bize verilmesi için hariciye nezaretine müracaat ettik. Nezaretten bize bu hususta memleketin en salâhiyet sahibi profesörü tanılan size müracaat etmeliğimizi tavsiye eylediler.

Macaristanda gerek macarca ve gerekse diğer dillerde türkoloji hakkında yazılmış olan eserlerin bir bibliyografisinin hazırlanarak Elçliğimize verilmesini sizden rica edeceğiz.

Verdiğimiz zahmetten dolayı şimdiden teşekkürlerimizi takdim, saygılarımı sunarım.

Budapeşte Elçisi Behiç (imza)

⁷ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 2.

⁸ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 9.

4⁹*[Müsvedde]*

Budapeşte, 7 Şubat 1935

Elçi Bey Hazretleri!

1 Şubat 1935 tarihli tahriratı behiyenizi, hem de Satvet Nusret Bey¹⁰ vasıtasile gönderdiğiniz “birinci Türk Dili Kurultayı” unvanlı kıymetli eseri büyük bir sevinç ile aldım. Emrinize hazırım, macar türkolojisinin bibliografisini üniversitemizini Türkiyat Enstitüsünde yapacağız ve iki ay zarfında Zatı devletinize teslim edeceğim.

5¹¹

Légation De La République

TURQUE

No.13605

Monsieur le Directeur,

J’ai le plaisir de vous envoyer ci-joint, pour être mis dans la bibliothèque de votre honorable Institut, un exemplaire du recueil des procès-verbaux du premier congrès linguistique turc qui serait tenu 1932 à Istanbul.

Veillez agréer, Monsieur le Directeur, l’assurance de mes salutations les plus distinguées.

Budapest, le 15 février 1935

Le Ministre de Turquie

İmza Behiç Erkin

⁹ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 12.

¹⁰ (Osman) Satvet Nusret Anal (1904-1962) : 1925 yılında girdiği Dışişleri Bakanlığı’ndan 1951 yılında Müsteşar olarak emekli oldu. 1934-1935 yıllarında Üçüncü Kâtip, 1936-1937’de ise İkinci Kâtip olarak Budapeşte’de görev yaptı, bk. Harris, *age.*, s.358.

¹¹ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 3. Fransızca çevirilerin yapılmasında emeği geçen HÜ Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümünden Arş. Gör. Simay Turan'a şükranlarımı sunarım.

Monsieur Le Directeur de l'Institut De Philologie Turque

BUDAPEST

[Türkiye Cumhuriyeti Sefareti / No.13605

Sayın Müdür Bey,

1932'de İstanbul'da gerçekleşmiş olan ilk Türk Dil Kongresi'nin tutanaklarının bir nüshasını çok değerli Enstitünüzün kütüphanesine konulmak üzere tarafınıza göndermekten kıvanç duyarım.

Bu vesile ile en derin saygılarımı sunarım.

Budapeşte, 15 Şubat 1935

Behiç Erkin, Türkiye Elçisi

Türkiye Filoloji Enstitüsü Müdürü]

6¹²

Türkiye Cumhuriyeti

Budapeşte: 13 Mart 1935

Budapeşte Elçiliği

No. 13682

Profesör Német Gyula

Budapeşte Üniversitesi Türkiyat Profesörü

Budapeşte

Saygıdeğer Profesör ;

Macaristan'da Türkoloji'ye dair şimdiye kadar çıkmış olan eserlerin bir bibliyografyasını yapmağı kabul buyurmuş olduğunuzu Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ne bildirmiştım.

Bu defa da cemiyet Genel Kâtipliğinden aldığım cevap yazısında Türkoloji hakkındaki yüksek çalışmaları her tarafta tanınmış olan sizin gibi kıymetli bir üstadın bu işi kabul etmesinden çok sevindikleri bildirilmekte ve teşekkürlerinin arzına tavassutum rica olunmaktadır.

Arz ve bilvesile yüksek saygılarımı sunarım Muhterem Profesör

Budapeşte elçisi

İmza Behiç

¹² OSZK Kézirattár Fond 121/184, 4.

7¹³

Türkiye Cumhuriyeti

Budapeşte Elçiliği

Budapeşte 13 Mart 1935

Profesör Német Gyula

Budapeşte Üniversitesi Türkiyat Profesörü

Budapeşte

Muhterem Profesör;

Türkoloji hakkındaki bütün dünyaca tanınmış olan yüksek mesai ve şöhretinizi daima işittiğim ve gıyaben büyük takdirkârlarınızdan olduğum halde şimdiye kadar sizinle şahsen tanışmak ve görüşmek fırsatını bulamamış olmaklığımın dolayısı ile pek müteessirim. Bu kayıbımı bir az geç de olsa telâfi edebilmek üzere sizden, refikanız hanımla birlikte, önümüzdeki 20 mart Çarşamba günü saat bir buçukta lütfen Elçiliğe öğle yemeğine teşrifinizi rica edeceğim.

Ricamın kabul edileceğinden ümitvar olarak Muhterem refikanıza gıyabi hürmetlerimi takdim eylerim Muhterem Profesör.

Budapeşte Elçisi Behiç Erkin

¹³ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 5.

8¹⁴

[Müsvedde]

Budapeşte, 16 Mart 1935

Elçi Bey Hazretleri!

Dün gönderdiğiniz davetnameyi büyük bir memnuniyetle aldım. Zatı devletinize çok minnettar ve müteşekkirim. Davetinize sevinç ile icabet ederim, 20 mart Çarşamba günü saat bir buçukta seferethanede bulunacağım. Maalesef refikam gelemeyecek; davetinizden dolayı onun namına da arzı teşekkür ederim.

Hakkımdaki teveccühatınız kemali mahmidetle ihtiramatı faikâmın kabulünü rica ve istirham eylerim.

9¹⁵

Budapeşte, 8 Nisan 1935

Saygıdeğer Profesör;

Zatı âlilerini ziyaretle bir daha şerefyabı mülakat olmak arzusundayım. Fakat nevakitler evde bulunduğunuzu bilemediğim için gelüp bulamamak endişesile evvela sizden bir zaman tayin etmenizi rica edeceğim. Bu hafta içinde sizi nevakit ziyaret edebileceğimi bana bildirirseniz pek müteşekkiriniz kalacağım. Benim için en müsait saatler 18-20 arasındadır, mahaza başka zamanlarda da gelebilirim.

Bilvesile saygılarımı sunarım saygıdeğer Profesör.

Türkiye Cumhuriyeti Elçisi Behiç Erkin

¹⁴ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 6.

¹⁵ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 11.

10¹⁶

[Müsvedde]

Elçi Bey Hazretleri!

Dünkü mektubunuzu samimane teşekkür ederim, bize teşrif buyuracağınızın haberi bendenizi son derece mesrur ve memnun etti. Hakikaten bu şerefe lâyık değiliz. Cuma günü (12 nisan) saat altıda Zati devletinizi bekleyeceğiz. (Adresimiz mektubunuzun zarfında doğru yazılmamıştır, adresimiz xi. Verpeléti-út 24'dür)

En derin hürmetlerimin kabulünü rica ve istirham eylerim.

11¹⁷

Budapeşte, 30 Mayıs 1935

Elçi Bey Hazretleri!

Hazretlerinin ihalesi mucibince yaptığımız “Macar türkolojisinin bibliyografisi” nin hazır olduğunu ihbar etmekle kesbi şeref eylerim. İşin bu kadar uzun müddet sürmesinden affınızı rica eylerim.

1 Mayıs'ta fakültemizin dekanı Profesör Gombocz,¹⁸ füceten ölmüştür ve onun yerine bendeniz intihab edildim. O zamandan beri bütün vaktimi fakültenin işlerine hasretmeğe mecburum.

Bibliyografi ünvanının leffen gönderdiğim müsveddesini gözden geçirdikten ve tashih ettikten sonra lutfen bendenize geri gönderiniz.

Bibliyografiyi bir kaç gün zarfında Zati devletinize takdim edeceğim.

En samimî hürmetlerimin kabulünü rica ve istirham eylerim Efendim.

¹⁶ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 42.

¹⁷ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 7.

¹⁸ Zoltán Gombocz (18 Haziran 1877, Sopron – 2 Mayıs 1935, Budapeşte), Macar dil bilimci, Türk-Macar Dil ilişkileri uzmanı. Uzun yıllar boyunca Macaristan'ın en itibarlı dil bilimi konulu süreli yayınları olan *Magyar Nyelv* (Macar Dili) ve *Nyelvtudományi Közlemények* (Dilbilimi Bildirileri) mecmualarının editörlüğünü üstlendi. István Vásáry, “Gombocz, Zoltán”, *Macar Türkologlar*, s. 90-91.

12¹⁹

Türkiye Cumhuriyeti

Budapeşte: 8 Haziran 1935

Budapeşte Elçiliği

Pek Muhterem Profesör;

30 Mayıs tarihli mektubunuza geç cevap verdiğimden dolayı affinizi dilerim. Haziran ayı bizde malî yılın başı olduğu için birdenbire bastıran işler bu gayrı ihtiyari tehhüre bais oldu.

Vefatı tessürü mucip olan mösyö (Gombocz)un yerine sizin fakülte dekanlığına seçiminizi memnuniyetle haber aldım, en hararetli tebriklerimi sunarım.

Türkolojiye müteallik eserlerin bibliyografisi işle sizi pek çok zahmete soktuk. Bu bibliyografi Türk Dili Tetkik Cemiyetinin çalışmaları için en kıymetli esaslardan birisini koyacağından ne kadar teşekkür etsek zahmetinizin şükran borcunu ödeyemeyeceğimizi biliyorum.

Bibliyografinin ünvanı için tarafınızdan hazırlanan metin muvafıktır. Ancak malûm olduğu veçhile son zamanlarda Türkiye’de Bey, Hazretleri gibi elkap kaldırılmış bulunduğundan bunları çıkarmak suretile yeniden tanzim ettirdiğim bir numuneyi leffen takdim ediyorum.

Bilmukabele hürmetlerimin kabulünü rica ederim Muhterem Profesör.

Türkiye Cumhuriyeti Elçisi
Behiç Erkin (imza)

13²⁰

Türkiye Cumhuriyeti

Budapeşte: 11 Temmuz 1935

Budapeşte Elçiliği

No. 14018

Sayın Profesör Németh Gyula

Budapeşte Üniversitesi Felsefe

¹⁹ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 8.

²⁰ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 10.

Dekanı

Budapest

Sayın Profesör;

Kıymetli yardımları ve yüksek bakanlıkları altında türkiyat enstitüsü tarafından hazırlanan Türk dilinin bibliyografisine ait çok değerli kitabı Türk Dili araştırma kurumuna ulaştırdım.

Anılan kurumdan aldığım cevap yazısında bu değerli eseri almaktan çok sevinç duydukları bildirilmekte ve gerek size ve gerek türkiyat enstitüsünün diğer uzuvlarına kurumun en içten ve derin teşekkürlerinin sunulması rica edilmektedir.

Bu vazifeyi yapmağı bir şeref sayar ve bu yönle sayğı ve sevgilerimi tekrarlarım sayın Profesör.

Türkiye Cumhuriyeti Elçisi

Behiç Erkin (imza)

14²¹

[Müsvedde]

Macar türkolojisinin bibliyografisi:

Türkiye Cumhuriyeti reisi Atatürk Hazretlerinin yüksek himayesi altında bulunan Türk Dili Tetkik Cemiyetinin namına Türkiyenin Budapeşte Elçisi Behiç Erkin Bey Hazretlerinin ihalesi mucibince – Budapeşte Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü müdürü Prof. J. Németh tarafından hazırlanmıştır.

²¹ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 41.

15²²

Türkiye Cumhuriyeti

Budapeşte Elçiliği
1936.-

Budapeşte 5 Haziran

Profesör

Bay Németh Gyula

Budapeşte Üniversitesi Felsefe Fakültesi Sayın Dekanı Budapeşte

Sayın Profesör,

Hariciye Vekâletinden aldığım bir yazıda Türk Dili Kurumunun teşebbüsü ile ve Reiscümhur K. Atatürk'ün Yuca Başkanlığı altında 24 Ağustos 1936 tarihinde İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında açılacak olan Dil Kurultayına Kurum tarafından sizin de davetli sıfatile iştirâkinizin rica edildiği bildirilmektedir.

Bu münasebetle İstanbul'a kadar gidip gelme yol masraflarınız ile İstanbul'da oturma ve yiyip içmenizi Dil Kurumu temin edecektir.

Kurultayın çalışma programından bir danesini bağlı olarak sunuyorum.²³

Dil Kurumumuzun bu davetine icabet ederek Kurultayda hazır bulunmak üzere İstanbulu teşrifiniz bizim için çok memnuniyeti mucip olacaktır.

Bu husustaki kararınızı lutfen bildirmenizi rica eder ve derin saygılarımı sunarım, çok sayın Profesör.²⁴ Türkiye Cümhuriyeti Elçisi Behiç Erkin

²² OSZK Kézirattár Fond 121/184, 13.

²³ Bahsi geçen eser için bk. *Kurultay Kılavuzu: Üçüncü Türk Dil Kurultayı Üyeleri*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1936.

²⁴ Németh, 24-31 Ağustos 1936 tarihleri arasında Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen Üçüncü Türk Dil Kurultayı'na davet edilen 15 yabancı bilgenden birisi olmuştur; bk. *Üçüncü Türk Dil Kurultayı, Müzakereler, Zabıtlar, Tezler, 1936*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1937, s.VII. Kendisi Kurultay tarafından "Güneş Dil-Teorisi ve Dil Karşılaştırmaları Komisyonu üyesi olarak seçilmiş; bk. *age.*, s.30; ayrıca Kurultay'a hitaben kısa bir de konuşma yapmıştır: "Atatürk; Bayanlar, Baylar; Üçüncü Türk Dil Kurultayını Türk ırkından olan Macar Milletinin iki büyük ilmi kurumu, Macar İlimler Akademisi ile Budapeşte Üniversitesi namına kalbimin en derin duygularıyla selâmlarım. Türk Milletinin Büyük Önderinin rehberliğiyle yaptığı yüksek terakki ve hamlelere karşı Macar Milleti sonsuz hayranlıklar duymaktadır. Hususile Türk ilminin filoloji sahasındaki parlak çalışmaları bizi son derece ilgilendirmektedir. Şimdiye kadar bu çalışmalardan çok faydalandık, bundan sonra şimdi iştirak etmekle bahtiyar olduğum bu Üçüncü Dil Kurultayının vücade getirmiş olacağı kıymetli neticelerden bir kat daha istifade etmiş olacağız. Bu münasebetle bizi davet etmek lütfunda bulunan

16²⁵

Légation De La République

Turque

Budapest, le 31 mars 1936

Monsieur le Professeur,

C'est avec un véritable plaisir que je m'empresse de vous apporter mes remerciements les plus chaleureux pour la très aimable marque d'attention et d'intérêt que vous avez bien voulu témoigner à l'égard de Mlle Afet,²⁶ Professeur à la faculté d'Histoire à Ankara et vice-présidente de la Société de l'Histoire Turque, durant son séjour à Budapest. Elle était très sensible à l'accueil si bienveillant qu'Elle a reçu chez vous et m'a chargé de vous exprimer ses remerciements également les plus chaleureux.

Veillez agréer, Monsieur le Professeur, l'assurance de ma haute considération.

Le Ministre de Turquie Behiç Erkin Monsieur le Professeur Jules Németh
BUDAPEST

Türk Dil Kurumuna teşekkür ederken Kurultay çalışmalarının gerek milletlerimiz ve gerek dünya ilmi için verimli olmalarını öz yürekten dilerim"; bk. age., s.316.

²⁵ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 14. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Başkanı Hasan Cemil Çambel de Németh'e ayrıca resmî bir teşekkür mektubu göndermiştir; bk. OSZK Kézirattár Fond 121 (Németh Gyula hagyatéka) / 137:

TÜRK TARİHİ TETKİK CEMİYETİ
REİSLİĞİ
1350

Ankara: 10.IV.1936

Prof. Jules Németh
Doyen de la Faculté de Philosophie
De l'Université de Budapest

Verpeléti ut 24

BUDAPEST

Çok Sayın Profesör,

Kurumumuzun Asbaşkanı Bayan Âfet'in Peşte'yi ziyaretleri sırasında tarafınızdan gösterilen yüksek alâka ve misafirperverlikten dolayı bilhassa teşekkürü bir borç biliyoruz.

Aynı ırkın iki asil kolu olan Macar ve Türk milletlerinin ilmî ve daimî temaslarla birbirlerini daha iyi tanımaları Kurumumuzun büyük arzularından biridir. Macar Güzidelerinin de bizimle hemfikir olduklarına hiç şüphe etmiyorum.

Bundan böyle bu gibi ziyaret ve temasların çoğalmasını diler ve bu vesile ile derin saygılarımızı sunarız.

Türk Tarih Kurumu Başkanı (imza) C.Çambel

²⁶ *Ayşe Afet İnan (1908-1985)*: Tarihçi, Atatürk'ün öncülüğünde başlatılan tarih çalışmalarına büyük katkı sağlamış; ulus inşa sürecinde kadınlar için sembol haline gelen isimlerden biri olmuştur; bk. Olcay Özkaya – Volkan Payaslı, "Ayşe Afet İnan (1908-1985)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ayse-afet-inan-1908-1985/> (Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2022)

TOBİDER

International Journal of Social Sciences

Volume 6/2 2022 p. 68-97

[Türkiye Cumhuriyeti Sefareti,

Budapeşte 31 Mart 1936

Sayın Profesör,

Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Profesörü ve Türk Tarih Cemiyeti Başkan Yardımcısı Sayın Afet Hanım'a Budapeşte'de geçirdiği süre boyunca göstermiş olduğunuz ilgi ve alakadan dolayı sizlere en içten teşekkürlerimi sunmaktan büyük bir memnuniyet duyuyorum. Kendisine evinizi açtığınız ve onu fevkalade şekilde ağırlamış olduğunuz için size en içten teşekkürlerini iletmemi hassasiyetle talep etti. Sayın Profesör size en derin saygılarımı sunarım,

Türkiye Macaristan Büyükelçisi Behiç ERKİN Sayın Profesör Jules Németh
BUDAPEŞTE]

17²⁷

Légation De La Republique Turque

Budapeşte, 20 Haziran 1936.-

Çok Sayın Profesör,

Dünkü posta ile gelen Ulus gazetesinde Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri Bay İbrahim Necmi Dilmen²⁸ 24 Ağustos'ta İstanbulda toplanacak olan Üçüncü Dil Kurultayı hakkında bir beyanatını gördüm. Sizi yakından ilgilendireceğini sandığım bu gazeteyi posta ile sunuyorum.

Bu vesile ile de en derin saygılarımı kabul buyurmanızı dilerim, çok saygıdeğer Profesör.

Türkiye Elçiliği Kâtibi Satvet N. Anal

²⁷ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 16.

²⁸ İbrahim Necmi Dilmen (1889-1945), Atatürk Dönemi'nin dil uzmanlarından ve yazarlarından. Başlangıçta desteklemediği Harf İnkılabı'nın daha sonra hararetle bir destekçisi olmuştur. Türk Dil Kurumunun 13 yıl boyunca Genel Sekreterliği görevini üstlenmiş; Maarif Vekâleti Genel Müfettişliği yapmıştır. Güneş Dil-Teorisi savunucularındandır; bk. Hüseyin Ağca, "İbrahim Necmi Dilmen (1889-1945)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ibrahim-necmi-dilmen-1889-1945/> (Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2022)

18²⁹

Türkiye Cumhuriyeti

Budapeşte Elçiliği

Budapeşte: 10 Temmuz 1936

Çok Sayın Profesör:

Kültür Bakanlığımızdan gelen bir yazıda (Türk Dili ve tarihi konusunda yeni yapılan ve bundan sonra da devam edecek olan neşriyatımızı göndermek üzere Macaristanda bu işlerle ilgisi olan kurumların ve şahısların isim ve adreslerinin bildirilmesi) istenilmektedir.

Bu hususta bizi tenvir eylemek lütfunda bulunur ve bu işlerle ilgili Macar kurumlarının ve bilginlerinin isim ve adreslerini muhtevi bir liste tanzim ve bendenize gönderir iseniz pek müteşekkiriniz kalacağım.

Bu vesile ile de en derin saygılarımı tekrarlarım Sayın Profesör

Budapeşte Elçiliği Maslahatgüzarı N[usret].S[atvet].Anal

19³⁰*[Kartpostal]*

10 Eylül 1936

Mühterem Profesör

Kartinizi adlim çok mutehassis oldum.

Teşekkürlerimle derin hürmetlerimi sunarım.

Behiç Erkin

20³¹*[Pusula]*

Budapeşte: 17/XII/1936

²⁹ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 15.

³⁰ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 17. Kartpostalın üzerindeki damga 10 Eylül 1936 tarihini göstermektedir. Gece Budapeşte'de kilise tarafından Erzsébet Köprüsü Peşte ayağından çekilmiş bir Tuna manzarasıdır. Arkada Gellért Tepesi ve *Citadella* ismiyle anılan yüksek tepedeki kale görülmektedir.

³¹ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 18.

Pek Muhterem Profesör.

Türkiye Maarif vekili benden acele ismi melfuf kitabı istiyor, kitapçılarda bulamadım. Bu kitabın sizin eseriniz olduğuna göre nereden tedariki kabil olacağının lutfen bu mektübün hamiline tavsiye buyurulmesini derin hürmetlerimle dilerim efendim.

Türkiye Elçisi Behiç Erkin

Monsieur la Professeur

Jules Németh

Institut archeologique allemand Beyoglu Istanbul Turquie³²

21³³

[Kartvizit]

BEHİÇ ERKİN

Budapeşte Elçisi

Yakut lisanı hakkındaki hediye ettiğiniz esere³⁴ çok teşekkürler eder ve bu eseri kütüphanesinde değerli bir yâdigâr olarak saklayacağını en derin hürmetlerle arzeyler.

Budapeşte 26 Sontesrin 1936

³² Adreste el ile Budapest XI Verpeléti ut 24.III.3 Macaristan düzeltmesi yapılmış.

³³ OSZK *Kézirattár* Fond 121/184, 19.

³⁴ Németh'in bahsi geçen çalışması (*Az ösjakut hangtan alapjai*, Franklin-Társulat Nyomdájá, 1914), Hüseyin Namık Orkun tarafından "En Eski Yakut Fonetigi" başlığıyla 1936 yılında Türkçeye çevrilmiştir.

22³⁵

Légation De La République Turque

Budapeşte, 9 Şubat 1937

Çok Sayın Profesör

Ulusal ve arşulusal sahadaki değerli ilmî mesainizin yüksek bir takdir nişanesi olmak üzere Kral Naibi tarafından Zatı Alinize “Couroune de Corvin” nişanının tevcih edilmiş olduğunu bugün öğrendim ve çok sevindim. En hararetli tebriklerimi sunar ve daima muvaffakiyetlerinizi ve afyetinizi dilerim çok Sayın Profesör.

Budapeşte Elçisi: Behiç Erkin

23³⁶

[Müsvedde] (Németh'ten Erkin'e)

Kral Naibi Hazretleri tarafından vakı olan yüksek Macar nişanıyle taltif buyurulmanızı kalbimin en derin hisleriyle tebrik ederim Efendim.

24³⁷

Legation De La Republique Turque

Budapeşte, 9 Şubat 1937

Çok Sayın Profesör

Kral Naibi tarafından bana tevci edilen nişan münasebetile izhar buyurduğunuz hissiyata bilhassa teşekkür ve en samimî temenniyatımın kabulünü rica ederim çok sayın Profesör.

Budapeşte Elçisi Behiç Erkin

³⁵ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 20. Behiç Erkin'e Macar Liyakat Nişanı 23 Ocak 1937 tarihli bir berat eşliğinde bizzat Devlet Başkanı Kral Naibi Horthy tarafından 25 Ocak 1937 tarihinde verilmiştir. Erkin, bu durumun basına bildirilmesinin ardından sayısız tebrik telgrafi ve mektubu aldığını ifade etmektedir; bk. Erkin, Hatırat, s.395-396.

³⁶ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 39.

³⁷ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 21.

25³⁸

Türkiye Cümhuriyeti

Budapeşte: 22 haziran 1937

Budapeşte Elçiliği

Çok Sayın Profesör,

11 haziran tarihli mektubunuzu aldım. Dr. Tagan Galimcan'ı³⁹ ben de tanırım. Kendisini Kültür Bakanlığı'na, Türk Tarih Kurumuna ve İstanbul Kültür Direktörlüğüne tavsiye eyledim.

Bayan Nemeth'e saygılarımı sunmanızı diler, daime sıhhatte devamınızı temenni ile en derin hürmetlerimi tekrarlarım çok Sayın Profesör.

Budapeşte Elçisi B Erkin

26⁴⁰

[Müsvedde]

Budapeşte, 9 Temmuz 1937

Elçi Bey Hazretleri!

İsmail Müştak Bey⁴¹ bendenize birkaç hafta evvel yazdığı bir mektubda yakınlarda Peşteye geleceğini haber verdi. Şimdiye kadar gelmedi zanındayım. Birkaç gün sonra Bulgaristan'ın türk şivelerine dair başladığım tedkikata devam etmek için Vidine hareket edeceğim ve oradan ağustos ortasında döneceğim.⁴² İsmail Müştak Bey benim gaybubetim

³⁸ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 22.

³⁹ Galimcan Tagan (1892-1948): 1917'de Başkurt Millî Hareketi'ne katıldı. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Macaristan'a gitti. Debrecen'de ziraat okuduktan sonra 1930'da iktisat doktoru oldu. 1930-1944 yıllarında Macaristan Millî Etnografya Müzesi'nde Doğu bölüm başkanlığını yaptı. İkinci Dünya Savaşı sonunda Sovyet ordularının ilerleyişinden kaçarak vefatına kadar Hamburg Üniversitesi Türkoloji Bölümünde çalışmıştır; bk. Ahat Salihov, "Muhacir Başkurtların Türkiye'deki ve Diğer Ülkelerdeki Faaliyetleri", (ICANAS) Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15.09.2007, Bildiriler: Tarih ve Medeniyetler Tarihi, Cilt V, (Yay. Haz. Zeki Dilek vd.), s.2598.

⁴⁰ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 23.

⁴¹ İsmail Müştak Mayakon (1882-1938): Osmanlı Devleti'nde memuriyette bulundu, Millî Mücadele'ye katıldı; gazeteciliğe başladı, milletvekilliği yaptı; dil konularıyla ilgilendi. Ağustos 1938'de hastalanıp tedavisi için gittiği Paris'te 19 Ekim 1938'de vefat etmiştir.; bk. Mücellidoğlu Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Cilt III, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969, s. 877-879. Atatürk'ün sofrasında çoğu kez hazır bulunan isimlerden olan Mayakon, masada konuşulan meseleleri kayda geçirmiştir; bk. Şaduman Halıcı, "İsmail Müştak Mayakon'un Atatürk'ün Sofrasında Tuttuğu Notlar", *Erdem*, Sayı 51 (2008), s.171-178.

⁴² Németh'in bu tetkiklerinin sonuçlarını neşrettiği eserler için bk. *Zur Einteilung der türkischen Mundarten Bulgariens*. Sofia, 1956.; *Die Türken von Vidin. Sprache, Folklore, Religion*. Budapest, 1965.

esnasında Peşte'ye gelirse, kendisine en samimî selâmlarımı teslim buyurmanızı rica ederim Efendim. En derin saygılarımla.

27⁴³

Türkiye Cümhuriyeti

Budapeşte Elçiliği

Budapeşte, 13 Temmuz 1937

Çok Sayın Profesör

9 Temmuz tarihli mektubunuzu aldım. İsmail Müştak Mayakon evvelce buradan geçmeği kararlaştırmış iken sonra refikasının hastalığı münasebetile İtalya tarikile doğruca Plombiere'e gitmiştir. Memlekete dönerken buraya uğraması ihtimalı bulunduğunu zannediyorum. Eğer sizin Bulgaristan'dan avdetinizden sonra gelirse görüşmeniz için malûmat veririm. Eğer avdetinizden evel geçerse arzunuz veçhile selamlarınızı söyleyeceğimi arz ve bu vesile ile de derin saygılarımı tekrarlarım çok sayın profesör.

Budapeşte Elçisi B. Erkin (imza)

28⁴⁴

Légation De La République Turque

Budapeşte, 18 sonteşrin 938

Azizim Bay Prof. Németh Gyula

Büyük Şefimiz Atatürk'ün vefatı münasebetile yazdığınız taziye mektubunu aldım. Çok mütehasıs oldum.

Taziyenize teşekkürle, en derin hürmetlerimi takdim ederim efendim.

Budapeşte Elçisi: B. Erkin (imza)

⁴³ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 24.

⁴⁴ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 25.

29⁴⁵

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

BUDAPEŞTE ELÇİLİĞİ

Budapeşte, 28 temmuz 1939

Hususî

Çok Sayın Profesör,

Paris Büyük Elçiliğine tayinim münasebetile Budapeşte'den ayrılırken maalesef sizinle buluşub veda etmek imkânı olmadı. Bundan dolayı şahsen çok müteessirim. Mamafih diğer vesilelerle Budapeşte'ye tekrar gelişimde buluşmak ve görüşmek ümidini muhafaza ediyorum.

Son defa görüşdüğümüz sırada Üniversitenin Türkiyat Enstitüsüne bazı kitaplar vermeği void etmişim. Macaristan'dan ayrılırken bu voidimi de incaza şıtab ediyorum. Kitaplar ayrı paket halinde melfuttur.

Bayan Németh en derin saygılarımı sunar ve sıhhat ve afiyette devamınızı temenni ile hürmetlerimi tekrarlarım, çok sayın profesör.

Budapeşte Elçisi B. Erkin (imza)

30⁴⁶

AMBASSADE DE TURQUIE

33 RUE DE VILLEJUST

Paris 13 İlkteşrin 1939

Pek Muhterem Profesör Bay Németh,

İltifatnamenizi hürmet ve muhabbetle aldım, çok sevindim, hakkımda gösterdiğiniz teveccüh ve alâkaya teşekkürler ederim.⁴⁷

Lutufnamenizi harp dolayısile geç aldım, bu cevabım da size geç varacaktır bu sebeble kusurumun afvını dilerim.

⁴⁵ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 26.

⁴⁶ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 27.

⁴⁷ Behiç Erkin, 13 Temmuz 1939 tarihinde Paris'e Büyükelçi olarak tayin edilmiştir.

Budapeşte Elçimiz Bay Rüşen Eşref'e Zatiâlinizi takdim ettim, Bay Rüşen Eşref türk lisan ve tarihinde çok ileri gitmiş bir zattır, ümid ederim ki kendisile çok iyi dost olacaksınız.⁴⁸

Bu vesile ile de size en derin hürmetlerimi sunar afiyetler dilerim efendim.

Paris Büyük Elçisi B. Erkin

31⁴⁹

[Kartvizit]

Behiç Erkin

Ambassadeur de Turquie souhaite une heureuse Année Paris

[Behiç Erkin Türkiye Büyükelçisi mutlu yıllar diler. Paris]

32⁵⁰

T.C.

Paris Büyük Elçiliği

Hususî

Vichy, 8 İlkânun 1942

Pek Muhterem Bay Profesör Németh,

Bir sene evvel aldığım lutufnamenize şimdiye kadar cevap veremedim, birbirimizi sevdiğimize aramızda iyi hatıralar bıraktığımızı emin olduğum için sizi mektuplarımla sık sık taciz etmek istemedim.

Yakınlaşan 1943 senesinin Zatiâlinizle muhterem eşiniz hakkında hayırlı bir sene olmasını candan dilerim, size saadetler ve afiyetler temennisile en derin sevgi ve saygılarımı sunarım pek muhterem Profesör. Behiç Erkin (imza)

⁴⁸ *Rüşen Eşref Ünaydın (1892-1959)*: Edebiyatçı, yazar, devlet adamı, diplomat. Millî Mücadele'ye basındaki yazılarıyla katkıda bulunmuştur. 1923 yılında Afyonkarahisar Mebusu olarak Meclis'e girmiştir. TBMM'deki farklı komisyonlarda görev aldıktan sonra Türk Dili Tetkik Cemiyeti (1932) ve Cumhurbaşkanlığı (1933) Genel Sekreteri olarak görev yapmıştır. Tiran (1934), Atina (1934-1939), Budapeşte (1939-1943), Roma (1943-1944), Londra (1944-1945), Atina (1945-1952) büyükelçilik görevlerinde bulunmuştur; bk. Nuri Sağlam, "Rüşen Eşref Ünaydın", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/rusen-esref-unaydin-1892-1959/> (Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2022).

⁴⁹ 21 Ekim 1939 tarihinde gönderilmiştir. *OSZK Kézirattár* Fond 121/184, 28.

⁵⁰ *OSZK Kézirattár* Fond 121/184, 29.

33⁵¹

[Müsvedde]

Aziz Meslekdaşım!

Bu mektubumu Size (günlerde Türkiye'ye hareket) teslim eden talebemi, Dr. Hasan Eren beyi Zatiâlinize tavsiye etmekle keşbişeref eylerim. Hasan Eren dört sene Budapeşte'de tahsil edip, hususa türk lisaniyatı ve mogol filolojisile iştigâl etmiştir.

Malûmatı çok geniş ve derindir. Macarca, rusça gayet güzel biliyor (Bulgarca'yı ana lisanı gibi konuşuyor), almanca, Fransızca okuyor, Grekçeden, Latineden imtihan vermiştir. Prof. Ligeti yanında moğol lisanı ve Moğol filolojisile, çok esaslı surette (bu sağlamdır) iştigal etmiştir, mogolca da okuyor, benim yanımda Çuvaşça da tahsil etmiş ve elde edilebilen bütün metinleri okumuştur.

Hususa türk kelimelerinin iştikakı ile oğraşiyor ve bu sahada birkaç güzel makalesi neşredilmiş ya neşredilmektedir. Magyar Nyelv ismindeki mecmuamızda Macar lisanının türk unsurları hakkında 10-15 ufak makalesi neşredildi. Şimdi KCSA-da⁵² iki makalesini neşredeceğim, bize Ebûlgazinin eserlerinde geçen Moğol kelimelerinden, digeri bazı Türk kelimelerinin iştikakından bahsediyor.

Öyle zannederim ki, bu çok istidadlı, çalışkan ve samimî gençin faaliyetinden istifade edebilirsiniz. Kendisine ilmî mesailerinde lûtfen yardım etmenizi çok rica eylerim. En samimî hürmetlerimin kabulü ricasile. J. Németh.

⁵¹ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 30. Németh, bu mektubunda daha sonraki dönemde Türkoloji dünyasına ve Türk bilim camiasına çalışmalarıyla katkıda bulunacak Prof. Dr. Hasan Eren'i (1919-2007) bir meslektaşına tavsiye etmektedir. Eren, 1948 yılında Türkiye'ye gelerek Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde doçent olarak göreve başlamıştır. Bu veri ışığında bu referans mektubunun 1947 ya da 1948 yıllarında kaleme alındığı ve Németh'in meslektaşı olmayan Behiç Erkin'e hitaben yazılmadığı söylenebilir. Hasan Eren'in Türkoloji alanındaki rolüne ilişkin olarak söz konusu referans mektubundan da yararlanılarak oluşturulan güncel bir çalışma için bk. Sadık Hacı, "Hasan Eren – from Vidin to the peak of Turcology", *Balkanistic Forum*, Vol.3/2021, 248-261.

⁵² *Körösi Csoma-Archivum*: Türkoloji ve şarkiyat alanında eserlerin yayınlandığı itibarlı bir Macar süreli yayındır.

34⁵³[Kartvizit]⁵⁴

Behiç Erkin

Ambassadeur de Turquie

Je regrette beaucoup de ne pas avoir le plaisir de vous voir à cause de son très court séjour à Budapest, je vous adresse, ainsi qu'à Madame Németh mes meilleurs amitiés et ses fidèles souvenirs. Budapest, le 16.VIII.1943

[“Behiç Erkin Türkiye Elçiliği

Budapeşte'ye kısa ziyaretim sebebiyle sizi görme şerefine nail olamamaktan esef duyar; size ve Bayan Németh'e en içten saygılarımı sunar, aziz hatıralarınızı yâd ederim. Budapeşte, 16 Ağustos 1943.”]

35⁵⁵

[Müsvedde]

Budapeşte, 30.viii.1943

xi. Verpeléti út 24.III.3

Büyük Elçi Bey Hazretleri!

Payitahtımızdan geçerken göndermek lûtfunda bulunduğunuz kartı büyük bir sevinç ile aldım. Hakkımda daima gösterdiğiniz teveccühat dolayısıyla en hararetli teşekkürlerimin kabulünü rica ederim.

İnşallah daha Hazretlerle buluşma müşerref olacağımı ümid eylerim. Mümkün olursa, muharebeden sonra derhal Türkiye'ye gidüp, bu sevgili memlekette birkaç ay geçirmek niyetindeyim.

En derin hürmetlerimin kabulü ricasıyla.

⁵³ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 32.

⁵⁴ Behiç Erkin, Paris Büyükelçiliği görevinden ayrıldığı 1943 yılında Türkiye'ye dönmüştür. Türkiye'ye dönüşü sırasında 9-17 Ağustos 1943 tarihleri arasında Budapeşte'ye uğramış; burada devlet başkanı Kral Naibi Amiral Horthy'nin de bulunduğu nüfuzlu kişilerle görüşmeler gerçekleştirmiştir; bk. Erkin, *age.*, 576-578.

⁵⁵ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 31.

36⁵⁶

İstanbul, 1 Ekim 1946

Pek muhterem Bay Profesör Németh,

1944 senesinden beri sizden bir haber alamadım, 23 Ağustos 1943 tarihli mektübünüz benim elime 11 Nisan 1944'te geçti o zaman muhabere imkânı kalmamıştı.

Nasılısınız inşallah Peşte içindeki muhabereleden sağ salim çıkmışsınızdır sıhhat haberinizi bekler ve en derin hürmetlerimi takdim ederim Sayın Profesör.

B. Erkin (imza)

37⁵⁷

[Müsvedde]

Budapeşte, 8 İkinci Teşrin 1946

Büyük Elçi Bey Hazretleri!

1 Ekim 1946 tarihli mektubunuzu büyük bir sevinç ile aldım, çok teşekkür ederim.

Bahtsız milletimin son senelerde ne gibi felaketlere uğradığını gazetelerden öğrendiniz.

Ailece önemli bir zayıdımız yoktur, ikametgâhımız muhasara neticesi olarak harap oldu, fakat kütüphaneme hiçbir zarar dokunmadı, çalışmakta devam ediyorum.⁵⁸

Şimdiki durumumuz çok fena ise de istikbalimizden hiç meyus değiliz.

⁵⁶ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 33.

⁵⁷ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 34.

⁵⁸ Savaş sırasında Macarların yeterince sadık bir müttefik olmadıklarını düşünen Almanlar 19 Mart 1944 tarihinde Macaristan'a asker göndererek; kendilerine bağlı bir hükûmeti iş başına getirmişlerdir. Devlet Başkanı Amiral Horthy ülkeyi savaştan çıkarmak için radikal bir adım atarak 15 Ekim 1944 tarihinde radyodan Macaristan'ın savaştan çekildiğini ilan etmiştir. Almanlar buna karşılık Buda Kalesi'ni işgal ederek Horthy ve ailesini tutuklayarak bir hükûmet darbesi yapmışlar ve Macaristan'da kontrolü tamamen ele geçirmişlerdir. Macar topraklarına ilk Sovyet birlikleriyse 1944 yılının Eylül ayının sonunda girmişlerdir. Almanlar, Macarlar ve Ruslar arasında çetin tank savaşları olmuş, Budapeşte altı hafta kuşatma altında kalmıştır. Almanlar Buda ile Peşte'yi bağlayan tüm köprüleri havaya uçurmuşlar, fabrikaları kullanılmaz hale getirmişlerdir. Yaklaşık altı ay süren şiddetli çatışmalar 4 Nisan 1945 tarihinde Sovyet ordularının Budapeşte'de kontrolü sağlamalarıyla sona ermiştir. İkinci Dünya Savaşı sonundaki Budapeşte kuşatması için bk. Krisztián Ungváry, *Battle for Budapest: One hundred days in World War II*, London, I.B.Tauris, 2003.

İsviçre gazetelerinden birinde bu günlerde okuduğum bir makaleye göre Türkiyenin iktisadî durumu çok iyidir. Bize nisbeten her halde parlak.

Hem Türkiye hem de Sizin için en samimî temennilerimin ve en derin hürmetlerimin kabulünü dilerim Efendim.

38⁵⁹

İstanbul, 20 Aralık 1947.

Çok muhterem Bay Profesör Nemeth

28 Aralık 1946 tarihli iltifatnamenizi sevgi ve saygı ile almışdım. Güzel Macaristanın geçirdiği felâketleri daima takip ettim ve daima mütessir oldum.

Ailece bir zarar görmediğimize çok sevindim diğer maddî zayıyatı telâfi kabildir allahutaala yardımcınız olsun.

Size karşı ne kadar derin hürmetler beslediğimi takdir buyurursunuz, mektüp yazmada kusurum sizi günlük dertleriniz arasında meşgul etmemek fikrinden ileri geldi.

Şimdi yeni yıl münasebetile size ve Sayın ailenize iyi dileklerimi takdim ederim. 1948 senesinin sizin ve yurdunuzun hakkında hayırlı olmasını diler ve iyi haberlerinizi bekliyerek en derin sevgi ve saygılarımı sunarım çok muhterem Bay Németh.

B.Erkin (imza)

39⁶⁰

İstanbul, 22 Aralık 1948.

Çok muhterem Prof. Németh,

Çoktan beri afiyet haberlerinizi alamadım çok meraktayım.

Yeni yılınızı candan tebrik eder 1949 senesinin hakkınızda hayırlı bir yıl olmasını candan diler size en kalbi sevgi ve saygılarımı takdim ederim efendim.

B.Erkin (imza)

⁵⁹ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 35.

⁶⁰ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 36.

40⁶¹

İstanbul, 25 Aralık 1949

Behiç Erkin muhterem Profesör Bay Jules Németh'in Yeni Yılına tebrik ile saadet ve afiyetler diler ve lütfen gönderdikleri "La Cérémonie du Tewhid à Vıdın" mecmuasına teşekkür ve bu suretle de hatırladığına minnet hislerini arzeder.

41⁶²

[Müsvedde]

Budapeşte, 18.2.1949

xi. Verpeléti út 24.III.1.

Büyük Elçi Bey Hazretleri!

Yeni yıl münasebetile irsal buyurduğunuz tebrikleri çok teşekkür eder ve yeni yılınızın kutlu olmasını candan dilerim.

Bu sene yine çok meşgulüm, üniversitelerimizin profesörleri tarafından bu senei tedsriye için yine rektör intihab edildim. Üniversitemiz bu senede büsbütün yeni bir şekle girmektedir ve inkilabın muamelatı çok vakit ve ihtimam taleb ediyor. Aynı zamanda ilmî faaliyetime de devam ederim, şimdi ise uyğur kavim isminin menşei hakkında bir makale yazıyorum.

(Türk isminin manası "kuvvet"dir, uyğur isminin manası da 'kudretli'dir.)

En derin saygılarımın kabulünü rica ederim Efendim.

⁶¹ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 37.

⁶² OSZK Kézirattár Fond 121/184, 38.

42⁶³

[Müsvedde] Elçi Bey Hazretleri!

Yeni sene münasebetile gönderdiğiniz selâmları çok teşekkür eder, size ve bütün türk milletine mutlu yeni sene temenni eylerim. Nvelin [Noel] ikinci gününden beri Avusturya müşteşriklerle temasta bulunmak ve Viyana kütüphanelerinde çalışmak maksadile Viyanada bulundum, şimdi geldim, selamınızı bunun için şimdiye kadar mukabele edemedim. En derin saygılarımı sunarım, Efendim.

Genel Değerlendirme

Behiç Erkin ile Gyula Németh'in yazışmalarında siyasi veya toplumsal olayları etkileyen, bunları yönlendiren herhangi bir mesele bulunmamaktadır. Bu bakımdan önemsiz gibi düşünülse de dönemin atmosferini yansıtması ve yakın dönem tarihimizin saygın bir şahsiyetinin yine saygın bir yabancı Türkolog ile olan yazışmalarından oluşan ve yurtdışında muhafaza edilen kişisel evrakı tetkike değerlidir. Esasen, Németh'in uzmanlığına ve bilgisine başvurulmasıyla başlayan yazışmalar 1935 yılında cereyan eden ilk yüz yüze buluşmalarının ardından daha samimi bir boyut kazanmış ve bu iki kişi arasındaki ilişki bir ahabplığa evrilmiştir; öyle ki İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki Soğuk Savaş'ın başlangıç aşamasında araya giren engellere rağmen yazışmalarını sürdürmüşlerdir. Erkin'in diplomatik görevlerini tamamlayıp Türkiye'ye dönmesinin ve savaşın ardından yazışmaların içeriği yeni yıl tebriği vesilesiyle hal hatır sorma biçimine bürünmüştür.

Bu yazışmalarda dönemin siyasal ve sosyal gelişmelerine dair ipuçlarını görmek mümkündür. Yazışmalar, Németh'in de uzmanlık alanıyla uyduğu üzere, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türk Kültür Devrimi'nin önemli bir sütunu olan Türk tarihi ve dilinin tarihsel kökenlerinin tetkik edildiği döneme denk gelmiştir. Türk yetkililer Macar alimin bilgisinden en ileri düzeyde istifade etmeyi bilmişlerdir. Németh'ten Macaristan'da hazırlanan Türkoloji konulu eserlerin bibliyografyasının hazırlanması yönünde ricada bulunulması, Németh'in 3. Türk Dil Kurultayı'na davetli olarak katılması bunun göstergesidir. Németh de bilgisini paylaşmakta cömert davranmıştır. Kendisinin Galimcan Tagan, Hasan Eren gibi Türkoloji bilimine katkıda bulunmuş bilim insanlarına referans olduğu yazışmaların da bilimsel değeri haizdir. Bir mektubunda da *Türk* kelimesinin anlamını izah etmektedir. (bk. 41 no'lu mektup)

Németh'in ikametgâhının Budapeşte Kuşatması'nda zarar gördüğünü ifade etmesi; kendisinin ülkesinin geleceğine dair endişelerini dile getirmesi (bk. 37 no'lu mektup); savaş sonrasında Macaristan'da gerçekleşen sosyalist devrimin neticesinde üniversitenin yeniden yapılanmasında kendisine de görev verilmesi (bk. 41 no'lu mektup) gibi hususlar da bu iki şahsiyetin kişisel yaşantılarını etkileyen siyasal ve sosyal gelişmelere örnektir. İkinci Dünya

⁶³ OSZK Kézirattár Fond 121/184, 40.

Savaşı'nda 1943 yılında kısa süreliğine Budapeşte'ye gelen Behiç Erkin'in Németh'e gönderdiği kartpostalı alışılmışın dışında Fransızca kaleme alması posta gönderilerinin kontrole tabi tutulduğu ihtimalini akla getirmektedir.

Yazışmalarda Erkin'in ifade ve üslubunda son dönem Osmanlı Türkçesini kullandığı, Németh'in de son derece seçkin bir lisan bilgisine sahip olduğu görülür.⁶⁴ Erkin de zaten hâtıratında Németh'i “*bu zat gayet güzel Türkçe konuşur ve yazar*” ifadesiyle takdim etmiştir.⁶⁵

KAYNAKÇA

Ağca, Hüseyin; “İbrahim Necmi Dilmen (1889-1945)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ibrahim-necmi-dilmen-1889-1945/> (Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2022)

Aytepe, Oğuz; “Behiç Erkin (1876-1961)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/behic-erkin-1876-1961/> (Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2022)

Çankaya, Ali, Mücellidoğlu; *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Cilt III, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969.

Erkin, Behiç; *Hâtırat (1876-1958)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

Hacı, Sadık; “Hasan Eren – from Vidin to the peak of Turcology”, *Balkanistic Forum*, Vol.3/2021, 248-261.

Halıcı, Şaduman; “İsmail Müştak Mayakon'un Atatürk'ün Sofrasında Tuttuğu Notlar”, *Erdem*, Sayı 51 (2008), s.171-178.

Harris, George S.; *Atatürk's Diplomats & their Brief Biographies*, The Isis Press, Istanbul, 2010

İkinci Türk Dil Kurultayı, 1934: Müzakere Zabıtları, Tezler, Türk Dili Tetkik Cemiyeti, Ankara 1935.

Országos Széchenyi Könyvtar (OSZK) Kézirattár (Millî Széchenyi Kütüphanesi El Yazmaları Bölümü) Fond 121 (Németh Gyula hagyatéka) / 184

Országos Széchenyi Könyvtar (OSZK) Kézirattár Fond 121 (Németh Gyula hagyatéka) /

⁶⁴ Erkin'in hâtıratını yayına hazırlayan Ali Birinci ve Fahri Unan'ın değerlendirmesi de bu yöndedir ; bk. Ali Birinci, “Behiç Erkin'in Hayat Hikâyesi ve Hâtıratı”, Erkin, *age.*, XVII.

⁶⁵ Erkin, *age.*, 418.

137.

Özkaya, Olcay - Payaslı, Volkan; “Ayşe Afet İnan (1908-1985)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ayse-afet-inan-1908-1985/> (Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2022)

Sağlam, Nuri, “Ruşen Eşref Ünaydın”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/rusen-esref-unaydin-1892-1959/> (Erişim Tarihi: 26 Ağustos 2022)

Salihov, Ahat; “Muhacir Başkurtların Türkiye’deki ve Diğer Ülkelerdeki Faaliyetleri”, *(ICANAS) Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15.09.2007, Bildiriler: Tarih ve Medeniyetler Tarihi, Cilt V, (Yay. Haz. Zeki Dilek vd.), s.2593-2606.

Ungváry, Krisztián; *Battle for Budapest: One Hundred Days in World War II*, I.B.Tauris, London 2003.

Üçüncü Türk Dil Kurultayı, Müzakereler, Zabıtlar, Tezler, 1936, Türk Dil Kurumu, Ankara 1937.

Vásáry, István; “Németh, Gyula”, *Macar Türkologlar Küçük Biyografik Ansiklopedi*, (Yay. Gábor Fodor), Macaristan Büyükelçiliği – Türksoy Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı, Ankara, 2022, s.166-169.